

Anna Kobierecka

Katedra Teorii Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa, WSMiP
Uniwersytet Łódzki

MNIEJSZOŚĆ FIŃSKA W SZWECJI – POSZUKIWANIE KOMPROMISU

Niniejszy artykuł traktować będzie o kwestiach związanych z obecnością mniejszości fińskiej na terenach dzisiejszej Szwecji. Aby w pełni zrozumieć problematykę związaną z tematem, należy przede wszystkim uświadomić sobie silne więzy łączące oba kraje, ich historię, która w sposób bezpośredni przyczyniła się do obecności Finów w Szwecji, a także poznać najnowszą historię ewolucji ustawodawstwa szwedzkiego ukierunkowanego na ochronę praw mniejszości uznawanych za narodowe (historyczne czy też regionalne). W tym celu prześledzone zostaną pokrótce najważniejsze wydarzenia historyczne świadczące o wpływach Szwecji w Finlandii, a także Finlandii w Szwecji, szczególnie zaś te wydarzenia historyczne, które w rzeczywisty sposób przyczyniły się do obecności mniejszości fińskiej na terenach Szwecji. Zdecydowany nacisk zostanie położony jednak nie na aspekt historyczny¹, w rozumieniu historii nowożytnej, a na wydarzenia bardziej nam współczesne, dotyczące kształtowania się stosunków między oboma krajami. Mowa tu oczywiście o wzrastających w XX w. tendencjach zmierzających do polepszenia sytuacji prawnej mniejszości, okazywania szacunku odrębnym tradycjom, językom, wzorcom kulturowym tak, aby zapewnić ich zachowanie i przetrwanie.

Szwecja do połowy XX w. uznawana była za państwo jednorodne pod względem etnicznym, jednak nie do końca jest to zgodne z rzeczywistością. Jeszcze zanim Szwecja stała się państwem docelowym dla wielu imigrantów czy uchodźców, zamieszkiwały ją obce narodowości, uznawane dziś oficjalnie za mniejszości narodowe. Jedną z nich jest mniejszość fińska, najliczniejsza grupa zamieszkująca Szwecję. Specyfiką mniejszości fińskiej jest rozróżnianie jej na mniejszość narodową, mającą charakter historyczny i zamieszkującą północne obszary Szwecji od stuleci, oraz na współczesnych imigrantów zarobkowych. Wiek XX oraz narodziny idei ochrony praw człowieka, zwalczania wszelkich przejawów dyskryminacji

¹ Aspekt historyczny zostanie przedstawiony pokrótce, jedynie do momentu aneksji Finlandii przez Rosję. Późniejsze wydarzenia, czyli okres zwierzchnictwa Rosji nad Finlandią zostanie pominięty, gdyż nie wnosi istotnych faktów dla omawianej tematyki mniejszości fińskiej w Szwecji.

i nierównego traktowania oraz sformułowanie założeń polityki wielokulturowości sprzyjały rozwojowi ochrony praw mniejszości, również etnicznych. Głównym polem, na jakim rozwijano współpracę z zakresu „zarządzania” mniejszościami, była przede wszystkim edukacja oraz kwestie językowe. Pojawiały się także takie zagadnienia, jak prawo do zrzeszania się, zachowania własnych tradycji oraz obrzędów religijnych.

Przez bardzo długi okres społeczeństwo szwedzkie zachowało swoją homogeniczność, choć na obszarze Szwecji były obecne mniejszości o charakterze historycznym. Do największych z nich należą tzw. szwedzcy Finowie, których liczba wynosi około 100 tys. Drugą co do liczebności mniejszością są Saamowie, najstarsza mniejszość obecna w Szwecji, skupiona w północnych regionach kraju. Do innych, mniej licznych mniejszości narodowych rozpoznawanych w Szwecji należą Tornedalianie, Żydzi oraz Romowie. Wspomniana homogeniczność szwedzkiego społeczeństwa jest dość złudna, bowiem, oprócz wymienionych mniejszości narodowych, od XVII w. do Szwecji napływali również robotnicy z innych sąsiadujących, ale nie tylko, państw. Ciągła imigracja powodowała napływ między innymi holenderskich kupców, szkockich najemników itd. Dodatkowo, obie wojny światowe oraz bardziej nam współczesne konflikty spowodowały, iż w kierunku Szwecji zaczęły „nadciągać” setki, a nawet tysiące azylantów i uchodźców, głównie z Bośni, Iraku, Iranu i Turcji².

Ze względu na liczebność mniejszości fińskiej w Szwecji, a także na liczne powiązania historyczne między oboma narodami, to właśnie ona będzie stanowiła trzon zainteresowania i będzie przedmiotem analizy i rozważań dotyczących funkcjonowania mniejszości narodowych w ramach państwa szwedzkiego.

Pierwsze udokumentowane wzmianki dotyczące wpływów Szwecji w Finlandii pochodzą jeszcze z XII w. i dotyczą domniemanej wyprawy króla szwedzkiego Eryka IX z 1157 r., która prawdopodobnie miała na celu schryścianizowanie Finów. Mimo iż nie ma wystarczających dowodów, uwiarygodniających to wydarzenie, uznaje się, iż w bliżej nieokreślonej formie miało ona faktycznie miejsce³. Krucjaty były jedynie pretekstem powszechnie używanym w ówczesnej Europie dla usprawiedliwienia prowadzonych podbojów. W rzeczywistości za chęcią szerzenia wiary wśród pogan stała chęć zapanowania nad Finami, którzy plądrowali szwedzkie wybrzeża⁴. W późniejszym okresie Finlandia stanowiła również naturalną strefę buforową, oddzielającą Szwecję od Rosji.

Szwedom udało się opanować całe północne wybrzeże Zatoki Fińskiej, co przypieczętowano wybudowaniem w 1293 r. fortecy w Wyborgu mającej być gwarantem szwedzkiego panowania na tym obszarze⁵. Od tego momentu zdecy-

² B. J. Nordstrom, *The History of Sweden*, Westport 2002, s. 4.

³ K. D. McRae, *Conflict and Compromise in Multilingual Societies: Finland*, Ontario 1997, s. 12.

⁴ C. Grimberg, *A History of Sweden*, Rock Island 1935, s. 62.

⁵ O. Jussila, S. Hentilae, J. Nevakivi, *From Grand Duchy to Modern State: a Political History of Finland since 1809*, London 1999, s. 3.

dowana większość Finlandii została „wciągnięta” w krąg wpływów kultury zachodniej. Wzajemne relacje między oboma państwami stale ulegały zacieśnianiu, co już wówczas powodowało „mieszanie się” ludności szwedzkiej i fińskiej. Finowie mieli swobodę w przemieszczaniu się i osiedlaniu na terenach Szwecji. Tylko w latach 1640–1809 odsetek wysokich oficjeli w administracji państwowej oraz w armii pochodzenia fińskiego wzrósł z 3 do 9%⁶. Jeszcze we wcześniejszych stuleciach wielu fińskich osadników było przesiedlanych na dalekie tereny północnej Szwecji, gdzie szybko rozwijał się przemysł skórny, kłusownictwo itp.

Kres wspólnej historii Szwecji i Finlandii położyła rosyjska inwazja na Finlandię w 1808 r. Walki zakończyły się klęską Szwedów, a Rosjanie już na wiosnę 1808 r. zdołali opanować niemal całą Finlandię. Dwukrotnie, w marcu i czerwcu, car ogłaszał aneksję Finlandii⁷, co było podsumowaniem i zakończeniem trwającego niemal sto lat procesu powolnego przejmowania wpływów w tym regionie.

Faktem jest, iż kilkusetletnie wpływy Szwecji w Finlandii przyniosły temu krajowi wiele dobrego. Finlandia leżała niemalże na styku między światem zachodnim i wschodnim, na granicy różnych kręgów kulturowych. Dominacja szwedzka spowodowała, iż Finlandia znalazła się pod wpływem Zachodu, jego kultury, religii, wzorców. W XIV w. wielu fińskich studentów, dzięki więzom ze Szwecją, zdołało wyjechać na studia do Francji, kształcąc się na duchownych.

Wyżej, w skrócie przytoczona wspólna historia Szwecji i Finlandii świadczy o wielu więzach między tymi krajami. Fakt włączenia obszarów dzisiejszej Finlandii w granice Szwecji spowodował, iż do dnia dzisiejszego Finowie są obecni w kraju sąsiadującym z ich ojczyzną. Społeczność fińską w Szwecji można podzielić na dwie zasadnicze grupy. Pierwsza z nich to ludność fińskojęzyczna zamieszkująca Szwecję od wielu pokoleń, ludność która w wyniku przesiedleń bądź dobrowolnej migracji przeniosła się poza obszar Finlandii – są to tzw. „leśni Finowie” oraz Tornedalianie. Druga grupa zaś jest wynikiem współczesnej imigracji, głównie zarobkowej. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż w Szwecji widoczny jest bardzo wyraźny rozdział pomiędzy imigrantami a mniejszościami narodowymi.

Na dzień dzisiejszy, w Szwecji rozpoznawane są następujące mniejszości narodowe: Lapończycy (Saamowie), Szwedzcy Finowie, Tornedalianie, Żydzi oraz Romowie. Mniejszość fińska w Szwecji składa się z trzech grup: pierwsza grupa wywodziła się z ludności fińskiej, sprowadzanej przez monarchię szwedzką w XVI i XVII w. w celu zagospodarowania odległych, zalesionych terenów na północy kraju i w związku z tym określani byli mianem „Leśnych Finów”⁸. Ludność ta stosunkowo szybko zasymilowała się z rodowitymi Szwedami, porzucając język ojczysty, niemniej jednak fińskim posługiwano się w niektórych rejonach Vaermland aż do lat 40. XX w. Druga grupa to wspomniani powyżej Torneda-

⁶ K. D. Marce, *op. cit.*, s. 19.

⁷ K. D. McRae, *Conflict and Compromise...*, s. 21–22.

⁸ W oryginale *Forest Finns*.

lianie, czyli autochtoniczni mieszkańcy z rejonu doliny rzeki Torne, którzy po 1807 r. pozostali po szwedzkiej stronie granicy, podczas gdy pozostałe części dawnego Wielkiego Księstwa Fińskiego zostały przyłączone do Rosji. Mniejszość ta w 1921 r. liczyła ok. 7000, w 1951 r. już 33 000. Od lat 80. XIX w. rząd Szwecji usilnie naciskał na Tornedalian, aby poddali się asymilacji z resztą społeczeństwa. Byli oni traktowani przez społeczność szwedzką jako mniejszościowa, wewnętrzna populacja. Zaowocowało to licznymi represjami, między innymi ich język ojczysty został poddany silnym wpływom szwedzkiego, głównie poprzez szwedzkojęzyczne szkolnictwo. Zdania, co do aktualnego stanu języka fińskiego w tym regionie są podzielone, przeważają jednak opinie dotyczące niemalże całkowitego wymarcia fińskiego wśród społeczności Tornedalian. Trzecia grupa to również wspomniana już, najliczniejsza w Szwecji grupa imigrantów zarobkowych, dobrze wykształconych, dorosłych Finów. Zamieszkiwali oni głównie większe miasta i aglomeracje⁹. Decydowali się na emigrację z kraju ze względu na znacznie gorsze, w porównaniu ze Szwecją, warunki mieszkaniowe i płacowe. Szwecja, z kolei, przeżywała okres prosperity po wojnie, gospodarka rozwijała się bardzo prężnie, szczególnie w zakresie przemysłu¹⁰. W 1990 r. liczebność fińskiej mniejszości historycznej sięgała 30 000, natomiast fińskich imigrantów określano jako społeczność sięgającą 250 000¹¹. Na początku XXI w. liczba ta była już znacząco wyższa, bowiem społeczność fińskich imigrantów określano na około 450 000. Finowie skupieni byli przede wszystkim w stolicy Szwecji, która jednocześnie jest siedzibą wszystkich fińskich organizacji. Drugim co do wielkości skupiskiem tej mniejszości jest Göteborg, który zamieszkuje 6% ogólnej liczby Finów. Biorąc pod uwagę podobieństwa kulturowe i mentalne pomiędzy obiema nacjami, związane niewątpliwie z tak długotrwałym połączeniem obu krajów, jedynym czynnikiem różnicującym Szwedów i Finów jest język. Podczas gdy szwedzki wywodzi się z rodziny języków indoeuropejskich, fiński ma swe źródła w języku ugrofińskim i stanowi trzon kulturowej tożsamości Finów.

Szwedzi początkowo niechętnie uznawali istniejące w społeczeństwie różnice etniczne czy językowe. Faktem jest, iż jeszcze w 1930 r. zaledwie 1% populacji uznawano za obcego pochodzenia, wliczając w to już mniejszości regionalne, zamieszkujące północną część kraju¹². Szwedzi niechętnie patrzyli na odmienność zarówno historycznej mniejszości fińskiej, jak i nowo przybywających imigrantów zarobkowych. Bardzo szybko uwidoczniły się negatywne nastroje wobec żądań Finów dotyczących uznania praw do zalegalizowania ich jako oficjalnej

⁹ K. D. McRae, *Conflict and Compromise...*, s. 346.

¹⁰ J. Kupiainen, E. Sevaenen, J. A. Stotesbury, *Cultural Identity in Transition*, New Delhi 2004, s. 173.

¹¹ J. E. Lane, *Understanding the Swedish Model*, „West European Politics” 1991, vol. 14, issue 3, s. 189.

¹² L. Oakes, *Language and National Identity: Comparing France and Sweden*, Amsterdam 2001, s. 104.

mniejszości narodowej, przyznania im prawa do posługiwania się własnym językiem i stworzenia oddzielnego, fińskojęzycznego szkolnictwa. To właśnie kwestie edukacji stały się trzonem żądań mniejszości fińskiej, która domagała się podobnego traktowania Finów w Szwecji w zakresie języka i edukacji do tego, jak Szwedzi w Finlandii.

Mniejszość szwedzka w Finlandii ma zagwarantowane swoje prawa w fińskiej konstytucji i prawdopodobnie są to zapisy najkorzystniej brzmiące dla mniejszości na świecie. § 14 fińskiej konstytucji z 1919 r. zawiera zapisy mówiące o dwóch oficjalnych językach republiki, a także o konieczności zabezpieczenia kulturalnych i ekonomicznych interesów zarówno Finów, jak i Szwedów zamieszkujących ten kraj. Dodatkowo, od 1922 r. istnieje Prawo Językowe, zmieniane od tamtego czasu wielokrotnie w celu zapewnienia jeszcze lepszej ochrony praw mniejszości językowej. Zapisy zawarte w tym dokumencie zapewniają między innymi gwarancję korzystania z języka szwedzkiego w sądach, urzędach wszystkich szczebli, administracji publicznej i innych instytucjach¹³. Dzięki tym zapisom Fińscy Szwedzi są w świetle prawa stawiani na równi z Finami, podlegając dokładnie tym samym regulacjom, w związku z czym teoretycznie nie mogą być uznawani za mniejszość. Szwedzi zamieszkujący Finlandię posiadają własną sieć organizacyjną i instytucjonalną, łącznie z szeroko rozbudowanym szwedzkim szkolnictwem na wszystkich szczeblach edukacji. Szwedzi posiadają również własne regimenty w ramach fińskiego wojska oraz własne diecezje na terenie całego kraju.

Po drugiej stronie granicy, z kolei, mniejszość fińska aż do lat 90. nie mogła cieszyć się z tak szerokich praw, mimo iż należała do najliczniejszej i najlepiej zorganizowanej grupy o obcym pochodzeniu. Mogło to wynikać z zawilości historycznych. Podczas gdy mniejszość szwedzka w Finlandii postrzegana była jako „pozostałość” po dawnej dominującej grupie społecznej, Finowie w Szwecji byli jedynie przedstawicielami narodu od wieków podległego Szwecji, konstituującego jedynie grupę imigrantów. Brak jakichkolwiek regulacji dotyczących uprawnień językowych mniejszości w Szwecji wynikał również z innych względów, także zakorzenionych w historii. Okres najsilniejszych restrykcji, dotyczących edukacji jedynie w języku szwedzkim przypadł na lata 1888–1957. W latach tych całkowicie zakazano używania fińskiego w państwowych szkołach, zarówno na lekcjach, jak i podczas przerw, dążąc do całkowitej asymilacji ludności zamieszkującej odległą północ Szwecji. Obawiano się bowiem chęci przyłączenia terenów zamieszkiwanych przez Finów do Finlandii, znajdującej się już w kręgu wpływów rosyjskich¹⁴. Także fakt rozpowszechniania się koncepcji państw narodowych, stymulował działania asymilacyjne mniejszości językowych w Szwecji.

¹³ T. Skutnabb-Kangas, *Bilingualism or not: the Education of Minorities*, Delhi 1984, s. 71–72.

¹⁴ J. Cummins, D. Corson, *Bilingual Education*, [b.m.w.] 1986, s. 218.

Niechęć wobec uznawania mniejszości narodowych i ich prawa do posługiwania się własnym językiem utrzymywała się w Szwecji stosunkowo długo, bowiem tematyka ta wypłynęła na powierzchnię dopiero po wstąpieniu tego kraju do Unii Europejskiej w 1995 r. Przed tym wydarzeniem dyskutowano jedynie na temat problemów związanych z imigracją, która osiągnęła swoje apogeum w latach 60., a związana była głównie z utworzeniem wspólnego rynku między krajami nordyckimi. Obywatele tych państw nie potrzebowali wiz ani pozwoleń na zatrudnienie i pobyt, co zdecydowanie ułatwiało podejmowanie pracy poza granicami własnego kraju. Licznie napływający imigranci zmusili niejako szwedzki rząd do podjęcia kroków mających na celu uregulowanie kwestii związanych z imigracją, a także stworzenia mechanizmów funkcjonowania imigrantów w ramach społeczeństwa przyjmującego. Kiedy po wojnie do Szwecji zaczęli napływać imigranci, głównie z sąsiadujących krajów nordyckich, uznano, iż polityka integracyjna nie jest konieczna ze względu na kulturowe podobieństwo między tymi krajami, a także ze względu na liczne powiązania historyczne łączące ze sobą szczególnie Szwecję i Finlandię, ale też Norwegię czy Danię.

Oficjalna polityka rządu szwedzkiego wobec imigrantów została stworzona na początku lat 70., co doprowadziło do ukonstytuowania się w 1975 r. zasady „równość, wolność wyboru, współpraca”. Uznano, iż dla prawidłowego funkcjonowania coraz bardziej zróżnicowanego społeczeństwa konieczna jest przede wszystkim wolność wyboru co do zakresu, w jakim dany imigrant decydował się integrować ze społeczeństwem. Imigranci uzyskali też prawo do głosowania i kandydowania w wyborach lokalnych i regionalnych pod warunkiem udokumentowanego, trzyletniego pobytu w kraju¹⁵. Na przełomie 1977 i 1978 r. przeprowadzono, z kolei, reformę języka ojczystego, dającą prawo dzieciom imigrantów do nauki w szkołach szwedzkich we własnym języku, ale w ograniczonym stopniu. Regulacje te odnosiły się częściowo do mniejszości o charakterze historycznym, wychodząco bowiem z założenia, że mniejszość fińska i lapońska, poddane wieloletniej asymilacji, powinny zadowolić się jedynie ogólnikowymi regulacjami stosowanymi wobec wszystkich grup obecnych w Szwecji, zamiast domagania się oddzielnych zapisów dotyczących wyłącznie mniejszości narodowych¹⁶.

Wyraźne ożywienie wokół kwestii praw imigrantów oraz tworzenia dla nich specjalnych mechanizmów, ułatwiających odnalezienie się w nowych realiach zaowocowało także aktywizacją mniejszości narodowych. W krajach europejskich, podobnie jak imigrantom, także mniejszościom historycznym okazywano równie żywe zainteresowanie. Do tej pory prześladowane i zwalczane, zaczęły cieszyć się swoimi nowymi prawami, które miały zagwarantować przetrwanie ich własnej kultury. W Szwecji mniejszości narodowe również zaczęły się aktywizować i walczyć o przyznanie im specjalnych statusów. Pierwsi o swoje prawa zaczęli

¹⁵ K. D. McRae, *Conflict and Compromise...*, s. 347.

¹⁶ G. Extra, D. Gorter, *The Other Languages of Europe: Demographics, Sociolinguistic and Educational Perspectives*, Clevedon 2001, s. 138.

walczyć Saamowie, drudzy zmobilizowali się Tornedalianie, którzy w latach 80. utworzyli swoją pierwszą organizację o charakterze kulturalnym. Ostatni zorganizowali się szwedzcy Finowie, najliczniejsza grupa imigrantów w Szwecji, o najsilniejszych więzach z językiem szwedzkim¹⁷. Mniejszość ta wkrótce stworzyła najlepiej zorganizowaną sieć organizacji na poziomie lokalnym i ogólnonarodowym, które miały lobbować w interesie Finów zamieszkujących Szwecję. Szwedzcy Finowie w 1992 r. ogłosili jednostronną deklarację, w której ujęli swój mniejszościowy pod względem etnicznym i językowym status¹⁸.

Już późne lata 70. przyniosły pierwsze oznaki artykułowania własnych żądań przez mniejszość fińską, co spowodowane było rosnącą świadomością związaną z posługiwaniem się odmiennym językiem, który starano się zachować. Postulaty dotyczyły głównie kwestii edukacyjnych, a więc opieki dla fińskich dzieci w szkołach podstawowych, a także lekcji prowadzonych w języku fińskim w szkołach wyższego szczebla. Swoje językowe oczekiwania argumentowano zupełnie odmienną i o wiele lepszą sytuacją Szwedów w Finlandii¹⁹. Rząd szwedzki, z kolei, obawiał się jakichkolwiek ustępstw wobec fińskich żądań. Spełnienie oczekiwań językowych i zapewnienie dodatkowych udogodnień dla Finów mogłyby wywołać efekt domina, pociągając za sobą wzrost oczekiwań pozostałych grup imigranckich wobec rządu. Na stanowczość Szwedów wpływ miały także kwestie finansowe, bowiem zapewnienie ponadstandardowych usług językowych w szkołach wymagałoby znaczących nakładów z budżetu państwa. Dlatego też uznano, iż wszystkie mniejszości zamieszkujące Szwecję będą traktowane na równi, i żadna z nich, bez względu na liczebność czy też zażyłości historyczne, nie może liczyć na preferencyjne traktowanie.

Innym przykładem ostrożnego nastawienia Szwecji wobec języków mniejszości zamieszkujących ten kraj była odmowa podpisania Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych. Dokument ten stworzono w 1992 r. i miał on na celu ochronę europejskich języków regionalnych oraz promowanie działań podejmowanych w imię ich zachowania. Na samym początku dokumentu znajdują się definicje języków regionalnych i narodowych:

„Na użytek niniejszej Karty:

a) języki regionalne lub mniejszościowe oznaczają języki, które są:

i. tradycyjnie używane na terytorium danego państwa przez jego obywateli, stanowiących grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa; oraz

¹⁷ W związku ze wspólną kilkusetletnią historią ze Szwecją, wielu Finów, szczególnie tych zamieszkujących obszary przygraniczne i wybrzeża, biegle posługiwało się językiem szwedzkim. G. Extra, D. Gorter, *The Other Languages of Europe...*, s. 139.

¹⁸ S. Boyd, L. Marjatta Huss (ed.), *Managing Multiculturalism in a European Nation-state: Challenges for Sweden*, Clevedon-Tonavanda 2001, s. 7.

¹⁹ G. Extra, D. Gorter, *The Other Languages of Europe...*, s. 140.

ii. różnią się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów języka oficjalnego państwa, ani języków migrantów²⁰;

Dalsze zapisy Karty mają charakter bardziej ogólnikowy i dotyczą głównie zapewnienia poszanowania języków regionalnych i narodowych, zapewnienia ich przetrwania, postrzegania ich jako dziedzictwa kulturowego, zapewnienia odpowiednich metod i środków do nauczania i studiów w językach regionalnych lub mniejszości na wszystkich szczeblach, a także podjęcia wszelkich działań, mających na celu wyeliminowanie dotychczasowych ograniczeń, wyłączeń bądź uprzywilejowań, które stanowiły niebezpieczeństwo dla ich przetrwania²¹.

Szczególnie istotny w kontekście dalszego omawiania kwestii językowych i systemu szkolnictwa w Szwecji pod kątem języka fińskiego jest jeden z rozdziałów Karty, w całości poświęcony właśnie zagadnieniom oświaty. Artykuł 8 zawiera następujące zapisy:

„1. W sferze oświaty Strony zobowiązują się, w odniesieniu do terytorium, na którym te języki są używane i w zależności od sytuacji każdego z tych języków oraz bez szkody dla nauczania oficjalnego języka (języków), do:

a)

i. udostępnienia oświaty przedszkolnej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych; lub

ii. udostępnienia znacznej części oświaty przedszkolnej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych; lub

iii. zastosowania jednego ze środków przewidzianych w pkt a) i oraz ii przynajmniej do tych dzieci, których rodziny tego sobie życzą i których liczba jest uważana za wystarczającą; lub

iv. tam, gdzie oświata przedszkolna nie należy bezpośrednio do właściwości władz publicznych, sprzyjania lub zachęcania do podejmowania działań przewidzianych w pkt a) i do iii²²;

Analogiczne przepisy dotyczą także pozostałych szczebli oświaty. Dalsze punkty artykułu 8. mówią również o konieczności nauczania historii, która może mieć odzwierciedlenie w językach regionalnych lub mniejszościowych, o konieczności przeprowadzania szkoleń dla nauczycieli, co jest niezbędne dla zrealizowania poprzednich punktów artykułu 8. Ostatnim zapisem dotyczącym systemu oświaty jest zapewnienie nauczania języka regionalnego lub mniejszościowego, a także nauczania w tych językach na terenach niezamieszkiwanych

²⁰ Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, Strasburg, 5 listopada 1992.

²¹ Tamże.

²² Tamże.

tradycyjnie przez mniejszości, pod warunkiem zebrania się odpowiedniej liczby osób zainteresowanych takim nauczaniem.

Dokument ten miał niezwykle istotne znaczenie dla procesu kształtowania się szwedzkiej polityki wobec mniejszości i ich języka. Wstąpienie do UE oraz uchwalenie przez Radę Europy omawianego dokumentu zmuszało niejako Szwecję do rewizji swojego stanowiska i polityki na bardziej ugodową i zorientowaną na interesy mniejszości. Ewolucja ustawodawstwa dotyczącego kwestii językowych i oświatowych nie była oczywiście procesem ani łatwym, ani szybkim, a zmiany w tych przepisach wprowadzane są nadal.

Upór Szwecji w kwestii językowej nie trwał długo, a pierwsze oznaki zainteresowania tematem pojawiły się już w 1995 r. Utworzono wówczas Komitet ds. Języków Mniejszości mający, między innymi, zbadać nastroje społeczne dotyczące ewentualnego podpisania i ratyfikowania dokumentu. W roku kolejnym Komisja miała także przeanalizować ewentualność podpisania przez Szwecję uchwalonego w międzyczasie innego dokumentu – Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych²³. Podobnie jak w przypadku Europejskiej Karty Języków Regionalnych i Narodowych, konwencja miała charakter ogólnikowy, zawierając jedynie wytyczne dla wprowadzenia konkretnych już regulacji na bazie prawa narodowego. Efektem prac Komisji było uznanie konieczności podpisania obu dokumentów. Zgodnie z zapisami w nich zawartymi, zaproponowano uznanie za mniejszościowe języków: fińskiego, saami i romskiego. Za mniejszościowy nie uznano tornedaliańskiego dialektu języka fińskiego ze względu na niespełnienie wymogów dotyczących liczebności grupy posługującej się takim językiem, a także ze względu na to, iż w dokumencie znalazł się zapis o uznaniu za mniejszościowy języka fińskiego i wszystkie jego odmiany obecne w Szwecji. Dyskusję wzbudzał także jidisz, którym nie posługiwano się wystarczająco dłu-

²³ W dokumencie tym znalazły się zapisy dotyczące konieczności chronienia i zapewniania swobodnego istnienia i przetrwania wszelkich mniejszości narodowych. Historia nie tylko Europy pokazała, iż ochrona takich mniejszości jest warunkiem koniecznym do spełnienia, aby zapewnić trwałą pokój, bezpieczeństwo demokratyczne i stabilizację. Artykuł 3 zawiera zapis, iż *Każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do swobodnej decyzji o traktowaniu jej jako osoby należącej bądź też nienależącej do takiej mniejszości, a wybór tak lub korzystanie ze związanych z tym wyborem praw nie pociągnie za sobą jakichkolwiek niekorzystnych skutków*. Kolejne artykuły dotyczą zakazu dyskryminacji na podstawie przynależności do mniejszości, dbania o tolerancję i warunki dla utrzymania i dalszego rozwijania przez mniejszości ich kultury, a co za tym idzie możliwość swobodnego zakładania organizacji i stowarzyszeń, swobodnego posługiwania się językiem mniejszości zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej – na określonych terenach także w kontaktach z organami administracji publicznej, używania nazewnictwa lokalnego w języku mniejszości na terenach przez nie zamieszkiwanych, podejmowania działań oświatowych i badań naukowych szerzących wiedzę o historii i kulturze mniejszości, prawo mniejszości do nauki ich języka lub nauki w tym języku, na terenach przez nie zamieszkałych, a także tworzenia własnych instytucji oświatowych. Jednocześnie, osoby należące do mniejszości mają obowiązek stosowania się do prawa obowiązującego w państwie, w którym przebywają, http://www.coe.org.pl/files/1379617756/file/ets_157.pdf, [08.10.2010].

go, aby uznać go za język autochtoniczny. Ostatecznie zarówno Tornedalian, jak i Żydów uznano jednak obok Saamów, Finów i Romów za mniejszości narodowe. Mimo wcześniejszych ustaleń oba dokumenty ratyfikowano w 2000 r., przy jednoczesnym rozszerzeniu liczby języków uznawanych za mniejszościowe do pięciu (saami, fiński, meänkieli – język którym posługują się Tornedalianie, romski i jidysz)²⁴. Z dnia na dzień niektóre regiony Szwecji stały się oficjalnie dwujęzyczne, a dwa północne regiony: Gaellivare i Kiruna stały się czterojęzyczne. Na poziomie lokalnym od tej pory gwarantowano dwujęzyczność lokalnych instytucji i agend rządowych, władz samorządowych, sądów, szkół podstawowych, a także zapewnienie opieki nad starszymi w ich ojczystym języku. Na poziomie ogólnokrajowym gwarantowano dodatkowo promowanie języków mniejszościowych w szkołach średnich, wieczorowych, uczelniach wyższych oraz w mediach. Wsparcie miało być także udzielone wszelkim kulturalnym przedsięwzięciom podejmowanym przez mniejszości²⁵.

Wcześniej, bowiem jeszcze 1993 r., w ramach prac parlamentu utworzono specjalną grupę roboczą, której zadaniem było zbadanie historii Finów w Szwecji tak, aby móc zastanowić się w przyszłości nad wzmocnieniem pozycji języka fińskiego. Raport wspomnianej grupy zawierał stwierdzenie o silnych więzach Finlandii, a więc także samego języka fińskiego z historią Szwecji i traktowaniu go jako część historycznego dziedzictwa tego kraju. Uznano za konieczne wzmocnienie roli odgrywanej przez fiński w życiu codziennym, co w praktyce oznaczało zmiany głównie w systemie oświaty. Władze lokalne zostały zobowiązane do utworzenia w szkołach klas dwujęzycznych, przeprowadzania oddzielnych egzaminów dla dzieci fińskojęzycznych do gimnazjum i na studia wyższe. Zaproponowano także stworzenie audycji radiowych w szwedzkim radiu, a w przyszłości także fińskich programów telewizyjnych²⁶.

Oba zdarzenia, utworzenie specjalnej grupy roboczej w szwedzkim parlamencie, a następnie komisji zajmującej się badaniem historii mniejszości w Szwecji w celu ewentualnej ratyfikacji dokumentów wydanych przez Radę Europy, były momentami przełomowymi. Aktywizacja środowisk mniejszościowych po wstąpieniu Szwecji do Unii Europejskiej, a także ich międzynarodowa kooperacja stanowiły katalizator późniejszych wydarzeń. Fakt przynależenia do Unii dodatkowo wyniósł kwestię mniejszości w Szwecji na szerszą arenę i spowodował wyraźniejsze naciski na ten kraj, aby uległ wszechobecnym tendencjom promniejszościowym. Coraz wyraźniejsze głosy mniejszości obecnych w Szwecji, a także coraz lepiej zorganizowana siatka organizacji walczących o ich prawa, przyczyniły się do istotnej zmiany w kierunkach polityki rządu szwedzkiego wobec problematyki mniejszościowej. Wcześniej, niechętny jakimkolwiek ustęp-

²⁴ L. Oakes, *Language and National Identity...*, s. 120–121.

²⁵ S. Boyd, L. Marjatta Huss (ed.), *Managing Multiculturalism in a European Nation-state...*, s. 8.

²⁶ K. D. McRae, *Conflict and Compromise...*, s. 347.

stwom rząd, zaczął powoli dopuszczać możliwość kompromisu, uświadamiając sobie, iż uznanie mniejszości narodowych i zapewnienie im odpowiednich warunków dla funkcjonowania w ramach społeczeństwa bez zmuszania ich do asymilacji jest nieuniknione. Procesy związane z emancypacją mniejszości były obecne także w innych krajach europejskich, szczególnie istotne dla mniejszości w Szwecji były stosunkowo wcześniej wywalczone prawa dla Saamów zamieszkujących Norwegię.

Istotnym zagadnieniem dla omawianego tematu jest problem dwujęzycznej edukacji, która nie była gwarantowana przez rząd Szwecji przez stosunkowo długi okres. Fakt, iż na terenie kraju obecni byli od stuleci przedstawiciele innych nacji, posługujących się innymi niż szwedzki językami, nie wpłynął na rozwój szkolnictwa prowadzonego w językach mniejszości. Wręcz przeciwnie, jeszcze w XIX w. system oświaty traktowano jako narzędzie służące asymilacji tych mniejszości poprzez nauczanie jedynie w języku szwedzkim. Posunięto się nawet krok dalej, zakazując całkowicie posługiwania się językiem fińskim czy lapońskim w szkołach, także podczas przerw. Kiedy po II wojnie światowej w celach zarobkowych zaczęli napływać do Szwecji imigranci z krajów sąsiednich, najliczniej z Finlandii, można by sądzić, iż zaowocuje to zmianą polityki rządu szwedzkiego. W szkołach wprawdzie powstawały klasy dwujęzyczne, brakowało jednak wykwalifikowanych nauczycieli posługujących się językiem fińskim (czy też językami innych mniejszości o charakterze historycznym).

Liczne problemy i brak akceptacji związane z odmiennością językową stały się motywacją dla podjęcia oddolnych inicjatyw mających na celu poprawę sytuacji fińskich dzieci w Szwecji. Pierwsze próby zapewniania dostępu do języka ojczystego dla dzieci z rodzin fińskich podjęli ich rodzice jeszcze na początku lat 70. Wspólnie z nauczycielami w szkołach podstawowych w Göteborgu zaczęto tworzyć klasy przejściowe, co wzbudziło zaskakująco negatywne emocje nie tylko wśród społeczeństwa, ale też samych władz lokalnych. Z inicjatywą tą zbiegły się w czasie pierwsze badania poświęcone problemom fińskich dzieci, które pokazały, iż radzą sobie one dużo gorzej z językiem fińskim niż ich rówieśnicy w Finlandii, jak również gorzej z językiem szwedzkim w porównaniu z dziećmi szwedzkimi. Odbyło się także kilka konferencji fińsko-szwedzkich, podczas których starano się przekonać organy odpowiedzialne za system oświaty, iż utworzenie klas prowadzonych przez dwujęzycznych nauczycieli ze szwedzkim jako drugim językiem jest absolutną koniecznością. W związku z tym ruszyły pierwsze kursy przygotowawcze dla nauczycieli – początkowo tylko wakacyjne, następnie pełne kursy uniwersyteckie²⁷.

Dyskusja zapoczątkowana przez „szare masy” przyniosła widoczne efekty, bowiem w 1975 r. uchwalono tzw. Prawo Nauczania Języka Ojczystego, na podstawie którego możliwe było przeprowadzanie do 2 godzin lekcyjnych tygo-

²⁷ J. Cummins, D. Corson, *Bilingual Education...*, s. 219.

dniowo w języku ojczystym mniejszości w państwowych szkołach ogólnokształcących, pod warunkiem zebrania się przynajmniej pięciu dzieci o pochodzeniu imigranckim, ale tylko jednego w przypadku mniejszości narodowych²⁸. Jeszcze w tym samym roku niemalże 30% dzieci zarejestrowanych jako pochodzące z rodzin imigranckich lub mniejszościowych brało udział w takich zajęciach. W ciągu kolejnych pięciu lat odsetek ten wzrósł ponad dwukrotnie, aż do 61%. W związku z kryzysem finansowym na początku lat 90. liczba ta zmalała, utrzymała się jednak na stosunkowo wysokim poziomie 55% w 1994 r., by w roku 2000 osiągnąć pułap 40%. Dodatkowo rządy partii konserwatywnej w latach 90. spowodowały zelżenie przepisów odnośnie do edukacji w języku mniejszościowym, w związku z czym do 2000 r. utworzono 14 fińskich szkół (nadal minimum 50% lekcji musiało odbywać się w języku szwedzkim). Obecnie trudno ocenić jaka jest dokładna liczba Finów faktycznie posługujących się językiem fińskim, ilu faktycznie chciałoby mieć dostęp do usług oferowanych w ich ojczystym języku. Sytuacja Finów, w ujęciu problemów językowych i edukacyjnych, uległa w ostatnim czasie znaczącej poprawie. Niemniej jednak, aktualnie można zaobserwować spadek liczby uczniów pobierających dwujęzyczną edukację – pod koniec lat 90. jedynie 1800 dzieci na poziomie klas 1–9 pobierało naukę dwujęzyczną, co stanowi zaledwie 4% w danym przedziale wiekowym²⁹. Jest to zatem tendencja niepokojąca w świetle zachowania w przyszłości fińskiej tożsamości i poczucia identyfikacji z określoną grupą, w tym przypadku narodową. Z drugiej strony świadczyć to może również o wysokim stopniu integracji Finów ze społeczeństwem szwedzkim.

Prawo uchwalone w 1975 r., mimo iż przełomowe i niezwykle istotne w procesie dochodzenia praw mniejszości językowych w zakresie edukacji, nie przewidywało obowiązku nauczania w językach mniejszości, a jedynie nauczanie dzieci imigranckich szwedzkiego, jeśli nauczyciel uznawał to za konieczne. Niemniej jednak tworzono wspomniane już klasy przejściowe, w których przebywały razem dzieci szwedzkiego i mniejszościowego pochodzenia. Dla dzieci „obcych” początkowo przewidywano zajęcia częściowo prowadzone w języku ojczystym, natomiast od klasy 4 wyłącznie w języku szwedzkim (obecnie w tego typu klasach język szwedzki wprowadzany jest w pełni od klasy 6. Tworzono także klasy mniejszościowe – w których nauczano w językach mniejszości – fińskie, arabskie, angielskie, greckie, hiszpańskie, tureckie, serbsko-chorwackie) oraz klasy dwujęzyczne, w których zajęcia odbywały się w połowie po szwedzku, w połowie po fińsku³⁰.

Na dzień dzisiejszy o przetrwanie języków mniejszości zabiegają one same. Fińskie i lapońskie organizacje wspierają przedsięwzięcia, głównie o charakterze kulturalnym, aby wstrzymać aktualną tendencję do zacierania się więzów z językiem ojczystym u kolejnych pokoleń imigrantów. Faktem jest, iż każde następne

²⁸ *New lift for Sweden's minority languages*, <http://www.thelocal.se/17244/20090129/>

²⁹ J. Kupiainen, E. Sevaenen, J. A. Stotesbury, *Cultural Identity...*, s. 174.

³⁰ J. Cummins, D. Corson, *Bilingual Education...*, s. 220.

pokolenie dzieci imigrantów urodzonych już w Szwecji coraz wyraźniej oddala się od kultury ojczystej na rzecz nowej, szwedzkiej tożsamości. Organizacje te, uznając za niewystarczające zapewnianie instrukcji w języku ojczystym w szkołach, a także gwarantowanie nauczania w języku fińskim czy też innych mniejszości, coraz częściej podejmują inicjatywy oddolne, organizowanie specjalnych przedszkoli – tzw. „language nest kindergardens”, obozy językowe, spotkania literackie dla dorosłych i liczne konkursy i warsztaty literackie³¹.

Ciekawym faktem jest wejście w życie w 2009 r. nowego prawa językowego, które potwierdza, iż językiem dominującym jest szwedzki i każdy, kto przebywa w Szwecji powinien mieć możliwość nauczania się tego języka. Wymienione są tu także języki mniejszościowe wraz z zapewnieniem możliwości ich używania³².

Również dostęp do mediów oraz możliwość nadawania programów w językach mniejszości jest istotne dla pozycji zajmowanej przez mniejszości w polityce państwa. Biorąc pod uwagę, iż Finowie stanowią najliczniejszą mniejszość, pozycja ich języka w mediach także jest najsilniejsza. Codziennie nadawany jest dwugodzinny program radiowy, dziesięciominutowe wiadomości w telewizji oraz przynajmniej półgodzinny program o dowolnej tematyce w języku fińskim. Jeśli chodzi o język Mean Kieli, to w porównaniu z tradycyjnym fińskim jest raczej zaniedbywany. Programy w tym języku ograniczają się do trzech godzin tygodniowo w radiu oraz raz w tygodniu, w ramach porannego fińskiego programu, kwadrans jest prowadzony w języku Tornedalian. Pierwsze programy dla Tornedalian zostały nadane przez telewizję na przełomie 1999 i 2000 r. i dotyczyły tematyki historycznej. Także w kategorii prasy ilość fińskich tytułów jest stosunkowo znacząca. Ukazuje się kilkanaście tygodników, wiele biuletynów i magazynów publikowanych przez fińskie organizacje bądź stowarzyszenia. Publikowany jest także przez Kościół szwedzki magazyn w języku fińskim. Tornedalianie również posiadają swój magazyn, redagowany w połowie w języku Mean Kieli, w połowie zaś w języku szwedzkim. Pierwsza książka w tym języku ukazała się w 1985 r.³³

Przytoczone powyżej fakty świadczą o widocznej ewolucji podejścia Szwecji do problematyki mniejszościowej, nie tylko w ujęciu mniejszości narodowych, ale też imigrantów. Procesy podobne do tych w Szwecji zachodziły już wcześniej niemalże w całej ówczesnej Europie i to one stanowiły inspirację dla Szwedów, a ściślej mówiąc dla mniejszości narodowych w Szwecji. W przypadku Szwecji mamy do czynienia z procesem zainicjowanym oddolnie. Mniejszości zamieszkujące Szwecję, zainspirowane ogólnoeuropejskimi trendami, same rozpoczęły długoletnią walkę o polepszenie swojej sytuacji i usystematyzowanie sprawnie funkcjonujących ram prawnych ich egzystencji w Szwecji. Procesy zachodzące w tym kraju były o tyle utrudnione, że na ich drodze stało nie tylko negatywnie nastawione społeczeństwo, ale także przeciwnie zbytnim ustępstwom władze

³¹ G. Extra, D. Gorter, *The Other Languages of Europe...*, s. 146.

³² <http://www.regeringen.se/content/1/c6/12/33/49/8f390fda.pdf>, [08.10.2010].

³³ G. Extra, D. Corson, *The Other Languages of Europe...*, s. 148–149.

kraju. Kilkusetletnia tradycja traktująca społeczeństwo szwedzkie jako homogeniczne odcisnęła swoje piętno na czasach nam współczesnych, doprowadzając do podejmowania prób ich zasymilowania.

Kroki te okazały się jednak mało skuteczne, a międzynarodowe tendencje zmierzające ku coraz większej tolerancji wobec wszelkich odmienności – kulturowych, religijnych, etnicznych czy językowych – okazały się zbyt silne, by mogły zostać zignorowane przez Szwedów. Także powiększająca się po II wojnie światowej populacja imigrantów, a następnie uchodźców i azylantów, zmusiła polityków do zrewidowania dotychczasowych regulacji i wypracowania nowego, efektywniejszego systemu. Wspomniane już dwa dokumenty Rady Europy stanowiły bez wątpienia główne narzędzie w rękach mniejszości w dochodzeniu ich praw, a Szwecja, mimo początkowej niechęci wobec ratyfikowania nowych układów, będąc członkiem Unii Europejskiej, Rady Europy i aktywnym graczem na arenie europejskiej, nie mogła odmówić ich przyjęcia.

Kwestie językowe związane z mniejszościami narodowymi nie są jedynymi palącymi problemami. Równie istotne są coraz widoczniejsze nierówności w statusie rodowitych Szwedów i imigrantów. Normalnym jest, iż w środowiskach imigracyjnych odsetek bezrobocia czy przestępczości znacznie przewyższa przeciętny poziom krajowy, niemniej jednak warto zauważyć, iż najliczniejszą grupą imigrancką w Szwecji są dobrze wykształceni Finowie. Od początku XXI w. w kraju tym ukonstytuowano dwie komisje – pierwszą, badającą dostęp imigrantów do władzy oraz drugą, skupioną na analizowaniu integracji pod kątem strukturalnej dyskryminacji. Aktualnie politycy skupiają swoją uwagę głównie na kwestiach związanych z procedurami deportacji i przyznawania azylu. W czasie ostatniej dekady zainicjowano także wiele programów mających na celu poprawę sytuacji mniejszości narodowych i imigrantów. Programy te obejmują działania wspierające wzrost zatrudnienia wśród osób nieposiadających szwedzkiego obywatelstwa, zwalczaniu dyskryminacji, ale też akcje wspierające kulturę mniejszości – w 2007 r. nakłady na promowanie mniejszościowych publikacji, czasopism, akcji literackich, subsydia dla bibliotek i produkcji filmów sięgnęły aż 256 milionów koron szwedzkich³⁴.

³⁴ <http://www.culturalpolicies.net/web/sweden.php?aid=421>, [08.20.2010].